

Nieuw licht op Ed van der Elsken

De hernieuwde belangstelling voor het werk van fotograaf Ed van der Elsken resulteerde in twee documentaires, een tentoonstelling, boek en dvd. Voor de expositie “Mijn Amsterdam” in Foam_Fotografiemuseum Amsterdam werd fotograaf Martin Parr gevraagd een eigen selectie te maken van het gepubliceerde en nog onbekende Amsterdam-gerelateerde werk van Van der Elsken. Foam-directeur Marloes Krijnen: ‘Als ik aan het werk van zowel Ed van der Elsken als Martin Parr denk, komen de woorden “kracht” en “mensen” het eerst naar boven.’

De tentoonstelling “Mijn Amsterdam” is te zien van 22 juni t/m 28 september bij Foam, Keizersgracht 609, Amsterdam. Meer info: www.foam.nl.

Het boek Ed van der Elsken “My Amsterdam” [De Verbeelding] zal tijdens de tentoonstellingsperiode €24,50, daarna €29,50 kosten. De dvd Ed van der Elsken “My Amsterdam” [distributie Rubin Stein/VPRO] verschijnt gelijktijdig (€19,95).

Deze zomer zendt de VPRO 15 korte filmpjes en “Een fotograaf filmt Amsterdam” uit, en wellicht de herhaling van de door Walter Stokman gefilmde documentaires over de tentoonstelling en de door Van der Elsken geportretteerde Amsterdammers.

Prinsengracht, ca. 1958

Herengracht, 1970

‘De wereld is een soap opera’, beweert Martin Parr. De Britse Magnum-fotograaf, kind van vogelwaarnemers, hartstochtelijk verzamelaar van allerlei parafernalia en memorabilia en van jongsaf trainspotter, reist de hele aardbol over om zijn observaties de ruimte te gunnen. Observaties die onverbiddeijk, in onbarmhartig flitslicht, en zeer herkenbaar mensen in al hun eigenaardigheden blootleggen. Parrs werk is wereldberoemd geworden, onder meer door zijn fascinatie met hoe hedendaagse fotografie is geïncorporeerd in de massacultuur.

De fotograaf steekt zijn bewondering voor zijn Nederlandse collega Ed van der Elsken (1925-1990)

niet onder stoelen of banken. Een van de overeenkomsten tussen de twee, behalve hun globetrotterschap en scherpe oog om mensen op een bijzondere manier in beeld te brengen, is dat zij beiden al vroeg met kleurenfotografie bezig waren, zelfs toen dat nog niet “bon ton” was. Pas rond 1976, onder meer dankzij pioniers als William Eggleston, werd kleurenfotografie enigszins serieus genomen. Ook Ed van der Elsken was toen met kleur actief. Daarnaast benadrukt Parr het belang van conceptuele fotoboeken, die, zo zegt hij, nog steeds in de geschiedenis van de fotografie niet geheel naar waarde worden geschat.

Het is niet zo verwonderlijk dat Marloes Krijnen, directeur van Foam, aan Parr dacht toen ze een expositie van het Amsterdam-werk van Van der Elsken wilde organiseren. ‘Het grote boek Amsterdam! van Ed van der Elsken staat in veler geheugen gegrift’, vertelt ze. ‘Maar zijn werk is al lange tijd niet meer tentoongesteld. Documentairefotografie is een belangrijke stroming binnen de fotografie en neemt ook een grote plaats in in ons museum. Het leek ons een interessant idee het Amsterdam-werk van Van der Elsken te laten selecteren door iemand die er met heel andere ogen naar kijkt. Martin Parr

Lees verder op pagina 36

Fairground, Nieuwmarkt, ca. 1970

‘Sommige foto’s moet je niet opnieuw afdrukken of inlijsten. Die zijn zo al perfect: de vouwen, scheurtjes en bijschriften maken het juist karakteristiek.’

vond ik de aangewezen persoon om dat te doen. Als ik aan de foto’s van Van der Elskens denk, komen de woorden “kracht” en “mensen” het eerst naar boven. Dat geldt ook voor het werk van Parr. In 2004 was Parr bovendien gastcurator van het fotofestival van Arles, waar een groot aantal exposities door hem zijn samengesteld, waar ik bijzonder van onder de indruk was. Ik heb hem vorig jaar gebeld, waarna we elkaar hebben ontmoet op Paris Photo in november. Parr was meteen enthousiast. In januari kwam hij naar Nederland om de eerste selectie te maken.’

Verrassingen

Uit het archief van Van der Elskens weduwe Anneke Hilhorst, en uit de annalen van het Nederlands fotomuseum in Rotterdam, die alle negatieven en kleurendia’s herbergen, maakte Parr zijn persoonlijke keuze. In het archief van het Nederlands fotomuseum wordt het kleurenmateriaal van Van der Elskens bewaard bij respectievelijk 3 en 13 graden Celcius, en met een luchtvochtigheid van 33 procent. Een aantal archiefkasten met dia’s herbergt zijn kleurenwerk. Met door de fotograaf bedachte

subcategorieën, zoals adoptie, liefde, reizen, ballet, kunst, curiosa, mooie mensen, eenzame mensen, etalages/teksten, jeugdsport, ijshockey, racing/Grand Prix, politie, auto’s, dieren, honden, aanraken/vasthouden, liggen en slapen.

‘Ik heb zo’n 2000 kleurenfoto’s en 1000 zwart-witfoto’s gezien uit het archief’, vertelt Parr, gezeten aan een tafeltje in het Foam-café. Voor hem liggen talrijke kopieën van alle voor de expositie en het bijbehorende boek geselecteerde foto’s. ‘Daarna stelde ik een shortlist samen van zo’n 200 zwart-wit- en 50 à 60 kleurenbeelden. Uiteindelijk ben ik uitgekomen op 100 foto’s, waarvan 15 in kleur.’

Van der Elskens beste werk is zijn vroegste werk, volgens Parr: ‘Dat is gepubliceerd in de sterke boeken Een Liefdesgeschiedenis in Saint-Germain des Prés (1956), JAZZ (1959) en Sweet Life (1966). Zwart-wit, inderdaad. Kleur is te zien in onder andere Eye Love You (1977) en Hallo! (1978). In mijn ogen zijn de beste beelden in deze tentoonstelling voornamelijk degene die niet eerder zijn gepubliceerd of tentoongesteld, al zitten er ook veel bekende Amsterdam-iconen bij. We stuitten zelfs op verrassingen, waaronder een kermisreportage

in kleur uit de vroege jaren zestig.’

Ed van der Elskens staat zeker in Parrs toptien van favoriete fotografen. Er zijn meerdere connecties met zijn eigen werk, erkent hij: ‘Van der Elskens creëerde eenzelfde band met mensen als hij ze fotografeerde. En legde eenzelfde ambitieuze nieuwsgierigheid naar verschillende media aan de dag. Hij filmde ook, maakt documentaires, was zowel in zwart-wit- als kleurenfotografie geïnteresseerd, had dezelfde energie voor meerdere projecten. Hij was voor zijn tijd radicaal. Vooral zijn eerste boek Een Liefdesgeschiedenis in Saint-Germain des Prés, over de ware bohémiens en de zelfkant van het leven in het existencialistische Parijs van begin jaren vijftig, was toentertijd opzienbarend.’

Voor de expositie trachtte Parr nieuwe foto’s te vinden die een herbevestiging zijn van het reeds bekende Van der Elskens-werk. ‘Ik houd van de chaotische sfeer van Amsterdam in zijn foto’s, de fietsen, de kleding, de gezichtsuitdrukkingen, de straatscènes. En van zijn betrokken bijschriften; het commentaar heb ik bewust niet weggelaten. Sommige foto’s moet je niet opnieuw afdrukken of inlijsten. Die zijn zo al perfect: de vouwen, scheur-

tjes en bijschriften maken het juist karakteristiek. Van der Elskens was een dynamische man en had een dynamische manier van fotograferen. An old hippie, I guess. Ik had tijdens mijn studietijd ook lang haar, maar dat was waarschijnlijk meer luiheid dan statement. Hij was meer hippie dan ik. Tot het einde van zijn leven bleef hij een energieke jonge hond, die gulzig het bestaan opslokte. Het enthousiasme waarmee Ed werkte, geeft mij lust tot fotograferen.’

Conceptgericht

Midden in het Waterlandse polderlandschap, omzoomd door weilanden met dartelende lammetjes en de IJsselmeerdijk, ligt de verbouwde boerderij van Anneke Hilhorst, waarin zij achttien jaar met Ed van der Elskens samenleefde. Het is een charmant, artistiek huis, met een grote, wilde tuin die ten tijde van het interview bezaaid is met felgele narcissen. Nu woont Hilhorst er met haar nieuwe man Han Hogeland. Ze heeft de zorg voor de nalatenschap, begeleidt tentoonstellingen en publicaties en houdt de website bij. Hilhorst fotografeert zelf ook. In 1983 verscheen haar debuut Dagboek van een beginneling, en precies twintig jaar later Nesten, een fotoboek over jonge gezinnen.

‘In januari was Parr hier in Warder om de afdraken te zien’, vertelt ze. ‘Daarna hebben we in het archief in Rotterdam rondgekeken. Het is leuk dat een buitenlander, en dan zo’n goede fotograaf als Parr, met frisse blik naar Eds foto’s kijkt. Het aardige van Parr is dat hij ook met andere fotografen bezig kan zijn en afstand van zichzelf kan nemen. Ed had dat minder. Hij heeft wel samengewerkt met Eddy Posthuma de Boer en Hans Samsom, maar was toch meer op zijn eigen werk gericht. En had al oog voor het conceptmatige. Voor hem gold: het boek is belangrijker dan de expositie, en in het boek moeten ritme en verhaal één logisch geheel vormen. Daar kon hij ontzettend lang over dubben.’

‘Met name zijn eerste vier boeken zijn wereldwijd verspreid. Maar toen hij in 1960 terugkwam van zijn wereldreis, lukte het in eerste instantie niet om het boek erover, Sweet Life, uit te geven. In de tussentijd is hij voor de VPRO gaan filmen. Later is hij meerdere malen geswicht tussen film en fotografie. Hij heeft onder meer opdrachten vervuld voor Avenue, meestal in kleur. Een deel van die opdrachtfoto’s kwam terecht in zijn boeken, zoals in de eerste fotoboeken in kleur Eye Love You en Hallo!. “Kleur is geen kunst”, was het oordeel van de toenmalige kunstwereld. Eds kleurenwerk werd eerst door Bloom Gallery en later Annet Gelink Gallery gerepresenteerd. In 1993 vond daar zijn eerste kleurenexpositie plaats. Ik vind het leuk dat de erkenning er alsnog kwam.’

Lees verder op pagina 38

Nieuwendijk, 1955

De documentaires

Afgelopen december vroeg de VPRO freelance filmmaker Walter Stokman een documentaire te maken met als uitgangspunt de FOAM-expositie. 'Vooral het vroege zwart-witwerk van Ed van der Elsen bewonder ik', vertelt Stokman. 'Maar ook zijn kleurenfoto's vind ik heel goed, zeker de selectie die Parr heeft gemaakt. Ik vind het interessant dat je zijn werk nu in een ander perspectief ziet.'

Stokman maakte twee documentaires: over de werkwijze van Parr en over de opgespoorde mensen die ooit door Ed van der Elsen zijn gefotografeerd. Na een oproep op de stadsvzender AT5 kwam hij in aanraking met de Amsterdammers die jaren geleden door Ed van der Elsen op de gevoelige plaat zijn gezet. Ongeveer vijftien à twintig mensen reageerden. 'Maar', nuanceert Stokman, 'dat waren ook mensen die via mij probeerden te achterhalen óf ze ooit door de fotograaf zijn vereeuwigd. Het zou kunnen, want hij stond wekelijks als een bezetene te fotograferen in de Kalverstraat of de Leidsestraat.'

Het is amusant om te zien hoe de mensen die destijds terechtkwamen voor de lens van Van der Elsen, na tientallen jaren het verhaal van

de foto vertellen. (Grappig genoeg vertelde Martin Parr tijdens een lezing in Foam enkele maanden geleden, dat hij recentelijk was benaderd door de 'baby' van een beroemde foto uit zijn boek *The Last Resort* [1983-1986; New Brighton, Merseyside] waarin deze, omringd door zijn familie, speelt bij een door water omgeven stoepstrand. De baby bleek nu student grafische vormgeving te zijn en lichte Parr in over de overige mensen die de foto bevolken.) 'Vooral de "nozems" op de Nieuwendijk, de circus-tweelingmeisjes, en het meisje bij het Dammonument vond ik belangrijk om in de documentaire te hebben', zegt Stokman. 'Het was leuk om te zien hoe ze te weten waren gekomen hoe ze in de boeken stonden. Zoals een vrouw die in de bibliotheek toevallig het Amsterdam!-boek in handen kreeg en stiekem de bladzijde met haar foto uitscheurde.'

Van de door Ed van der Elsen geportretteerde mensen die in de documentaire figureren, is uiteindelijk maar één foto terug te zien in de selectie van Parr. Maar de documentaires staan wel op de dvd die binnenkort verkrijgbaar is met het Amsterdam-werk van Van der Elsen.

De fotograaf had een bijzondere band met Amsterdam. Hij was er geboren, en woonde en werkte er een groot deel van zijn leven. Zijn foto's over de kleurrijke hoofdstad zijn echter niet vaak collectief tentoongesteld en gepubliceerd. Natuurlijk was er het boek *Amsterdam!*, met de gelijknamige expositie in het Amsterdams Historisch Museum in 1979. De tentoonstelling *Jong Nederland* (Adorabele Klootzakken) bevatte gedeeltelijk foto's van Amsterdam. Daarnaast verscheen het kleine *Amsterdam?*-boekje met de blauwe kft, een concept-idee op toeristengidsformaat, met onderschriften in het Nederlands, Engels, Duits en Japans.

'Ed zou nu een andere visie hebben op zijn werk', denkt Hilhorst. 'Dat heb ik ook: door de bekendere foto's word ik uiteraard minder verrast, ik word blijer van net-ontdekt werk. Daarmee moet ik oppassen, de klassiekers zijn voor jongeren nog steeds verrassend. Eind jaren negentig is *Een Liefdesgeschiedenis in Saint-Germain des Près* in diverse landen heruitgegeven. Dat liep niet storm. Niet dat het boek nu in de ramsj ligt, maar het kwam niet tot een herdruk. Beroemd zijn is erg betrekkelijk. Ik vind dat Eds werk nog meer bekendheid mag genereren. Daaraan wil ik volop mijn bijdrage leveren. Ik hoop op een internationaal opgezet retrospectief over zijn werk. *Once Upon A Time* (1991) is een prachtig overzichtswerk, gemaakt vanuit de visie van Ed. Maar ik denk dat de tijd rijp is voor het ultieme overzichtsboek.'

Beatrix met koffievlekken

Naar aanleiding van de tentoonstelling *Mijn Amsterdam* publiceert De Verbeelding *My Amsterdam*. Het door Lex Reitsma vormgegeven boek heeft globaal dezelfde inhoud als de expositie, en bevat een tekst van Ed van der Elsen over zichzelf, een brief van Bill Brandt en een voorwoord door Martin Parr. Tegelijkertijd verschijnt een dvd met dezelfde omslag als het boek. Deze bevat diverse documentaires (waaronder die van Walter Stokman; zie kader), zeven films van Van der Elsen en een door hem gemaakte diashow met het stadsbeeld van Amsterdam uit de jaren zestig en zeventig, plus verschillende historische momenten met het jarenvijftiggevoel. De jaren tachtig zijn vertegenwoordigd door de film *Een fotograaf filmt Amsterdam*. Interessant zijn de panoramaopnamen met een speciale anamorfootlens, gebruikt voor cinema-scoopfilm, waarmee de in techniek geïnteresseerde Van der Elsen ook filmde en fotografeerde. Voorbeelden van deze techniek zijn zowel in het boek als op de expositie en de dvd te zien.

In Foam wordt in één zaal het kleurenwerk geëxposeerd in de vorm van diverse reportages zoals de *Kermisserie*, terwijl een andere zaal origineel zwart-witwerk toont, op aluminium geplakt of ingelijst. Films en dia's worden vertoond op monitoren,

een flatscreen en een extra scherm op het balkon. Sommig werk is nooit eerder gepubliceerd, terwijl een aantal foto's al te zien was in het *Amsterdam!*-boek, maar daarin niet echt opvalt, waardoor het toch een herontdekking lijkt. Helemaal nieuw voor onze ogen is een jaren-vijftigcafé met een travestiet, als negerin geschminkt, met een grafisch beeld van een met bierviltjes en kopjes bezaaide biljarttafel. Of een uit de rails gelopen tram, in 1956 gefotografeerd vanuit de eerste, echte Amsterdamse wolvenkrabber. De afbraak van het Paleis van Volksvlucht, met zeltogende beeldhouwde ornamenten. Een lunchpauze van fabrieksarbeiders uit 1956. Foto's

van het kampioenschap *Twist* en een Miss Holland-verkiezing. Een hooggehakte brunette met minirok steekt over op een besneeuwd voetgangerspad. De Nieuwmarktbuurt tijdens krakersrellen in de jaren tachtig: ME-ers schuilend achter hun frêle rotanschilden. Een stenenwerpende jongen tijdens de bouwvakopstand van 1966, voor de volledigheid door de fotograaf voorzien van een rode pijl. Een Artis-scène met pa, moe, kind en nijlpaarden. Van der Elsen's tweede vrouw Gerda trots achter de kinderwagen. Het winkelende gezin Dulfer (pa Hans met Free Record Shop-tasje en dochter Candy

Lees verder op pagina 40

Dam, ca. 1975

Foto's: © Ed van der Elsen/Nederlands fotomuseum, courtesy Annet Gelink Gallery

als verveelde puber). De bruiloft van Beatrix, compleet met koffievlekken. Een vriend stelletje en vier vrouwen, bungelend over een trapleuning (gemaakt bij de fotograaf thuis in de Koningsstraat): twee foto's die later tot één geheel zijn geplakt, wat een komisch effect oplevert.

De eerdergenoemde serie kermisbeelden uit de jaren zestig is typisch voor zowel Van der Elsken als de curator zelf, vindt Hilhorst: 'Dat is echt Ed en Martin samen: een combinatie van geschilderde en echte mensen, te zien op verschillende niveaus in het goed gevulde beeld, met mooie kleuren. Teksten in beeld, zoals een foto van een speelplaats waar kinderen een vuurtje stoken, met de graffiti-teksten "Idols" en "Outsiders", en de tekst "Rode Kool 99 ct 1/2 kilo" in een etalage, zijn ook analoog aan het werk van Martin Parr. Of een deur met bellen van een studentenhuus.'

En dan heeft ze het nog niet eens over de foto van rennende ME'ers met een rotan schild onder een scherm van vergrote regendruppels. Of een fiets in slecht weer, en een compositie van mannen, hoeden, regenjassen en een hondje. Parrs boek *Bad Weather* bevat onmiskenbare linken met dit werk.

Lost in Translation

De status van kleurenfotografie is de laatste tien jaar gestegen, benadrukt Parr: 'Ed werkte met kleur in allerlei verschillende media en heeft daarvoor in Nederland wel erkenning gekregen, maar die werd aan het einde toch weer gemarginaliseerd. Pas nu wordt zijn kleurenwerk herondekt.'

Aan de wieg van die herondekte belangstelling voor het werk van Van der Elsken staat Annet Gelink, die als galeriehouder zijn werk representeert. 'Een jong hedendaags circuit van tentoonstellingsmakers benadert mij om zijn foto's in consignatie te krijgen', vertelt zij in de Annet Gelink Gallery in Amsterdam. 'Twee jaar geleden wekte de foto van een meisje met haar been in het gips, liggend voor het raam en uitkijkend op een Zwitsers landschap, de belangstelling van regisseuse Sophia Coppola. Ze vond hem uiteindelijk te duur. Maar in haar film *Lost In Translation* zie je duidelijk de invloed van die foto terug op de scène waarin de hoofdpersoon in haar onderbroek voor het raam ligt.'

In de zomer van 1994 maakte Gelink kennis met de kleurenfotografie van Van der Elsken. 'Vanaf 1994 tot 2000 verkocht ik het mondjesmaat. Maar sinds kort is het werk handel. Tussen de tien en vijftig Ed van der Elskens (kleuren- en zwart-witwerk) worden er jaarlijks verkocht, inclusief aan het buitenland. Ik neem het altijd mee op grote internationale kunstbeurzen, zoals *The Armoury* (New York), Miami, Arco (Madrid) en Basel.'

De rol van fotografie is heel erg veranderd, vindt Gelink, die zich heeft beijverd het werk van Van der

Elsken uit de fotografiesfeer te halen, om het meer in het hedendaagse kunstcircuit te laten opnemen. 'Van der Elsken geeft mij de zin om naar dingen te kijken. Zijn foto's hebben twintig jaar na dato nog steeds een bepaalde actualiteit. Dat heeft te maken met het feit hoe hij ons naar zijn beelden laat kijken, wat hij bij veel verschillende mensen oproept. Ik zie in zijn foto's veel facetten van hedendaagse kunst. Zoals de manier waarop hij zijn boeken

samenstelde: in het combineren van beelden was hij waanzinnig groot.' Ze bladert in *Hallo!* en wijst op opgezette dieren in combinatie met een was-beeldenmuseum. 'Dat heb ik bij Barbara Visser ook gezien. Het werk van Nan Goldin vertoont eveneens verwantschap met het zijne. Van zijn fotografie straalt de tijdgeest af, maar tegelijkertijd is die tijdloos. Ik ontdek steeds nieuwe dingen in zijn werk. Hij kon echt kijken en laten kijken.'

Miss Holland Contest, 1958

Koningsstraat, ca. 1958

